

**EKOLOŠKO-EKONOMSKA PARADIGMA KAO UNIVERZALNA
EVROPSKA VREDNOST, ZELENA AGENDA ZA ZEMLJE ZAPADNOG
BALKANA KAO DEO EVROPSKOG ZELENOG DOGOVORA OSVRT NA
ISTRAŽIVANJE – „EKOLOŠKI PROBLEMI STANOVNIKA REPUBLIKE
BIH, REPUBLIKE HRVATSKE I REPUBLIKE SRBIJE U SLIVU REKE
SAVE“ / THE ECOLOGICAL-ECONOMIC PARADIGM AS A UNIVERSAL
EUROPEAN VALUE, THE GREEN AGENDA FOR THE COUNTRIES OF
THE WESTERN BALKANS AS PART OF THE EUROPEAN GREEN DEAL
REVIEW OF THE RESEARCH - "ECOLOGICAL PROBLEMS OF THE
INHABITANTS OF THE REPUBLIC OF BOSNIA AND HERZEGOVINA,
THE REPUBLIC OF CROATIA AND THE REPUBLIC OF SERBIA IN THE
SAVA RIVER BASIN"**

Izlaganje sa znanstvenog skupa

Dražen Sarjanović¹, Pavel Kovač², Dušan Ješić², Borislav Savković²

¹Fakultet tehničkih Nauka, Trg Dositeja Obradovića 6, Novi Sad, Srbija,
e-mail: sarjanovicd@gmail.com,

²Međunarodna Tehnološko Menadžerska akademija, Trg Dositeja Obradovića 6, Novi Sad,
Srbija, e-mail: pkovac@uns.ac.rs, dusanjesic@hotmail.com, savkovic@uns.ac.rs

Sažetak

Jedan od osnovnih i nadasve temeljnih evropskih vrednosti jeste zaštita životne sredine kao relativno nov koncept u razvoju EU. Direktiva Evropske Unije o potrošnji energije iz obnovljivih izvora kaže da je energija iz obnovljivih izvora ili obnovljivi izvori energije jedan od strateških ciljeva Evropske Unije i važan je deo paketa mera potrebnih za smanjenje emisije gasova sa efektom staklene bašte i ispunjenje obaveza Evropske Unije iz Pariskog sporazuma o klimi iz 2015 godine. Evropski zeleni dogovor predstavlja strategiju održivog razvoja EU za 21. vek. Centralni problem kojim se bavi ova strategija su životna sredina i klimatske promene - kako razvijati privredu EU bez ubrzavanja klimatskih promena.

Ključne reči: zaštita životne sredine, Evropska unija, održivi razvoj, gasovi sa efektom staklene bašte, nove strategije rasta.

Abstract

One of the basic and above all fundamental European values is environmental protection as a relatively new concept in the development of the EU. The Directive of the European Union on the consumption of energy from renewable sources states that energy from renewable sources or renewable energy sources is one of the strategic goals of the European Union and is an important part of the package of measures needed to reduce the emission of greenhouse gases and fulfill the obligations of the European Union from the Paris Agreement on climate from 2015

Keywords: environmental protection, European Union, sustainable development, greenhouse gases, new growth strategies.

1.1. Ekološka paradigma kao etička vrednost

Ekološku paradigmu možemo posmatrati kao pogled na svet koji predstavlja skup uverenja i pretpostavki o životu i stvarnosti koje utiču na naš način razmišljanja i ponašanja. Takav pogled na svet nam pomaže da objasnimo stvarnost koja nas okružuje i nameće nam niz filozofskih i ideoloških doprinosa u našem trajnom ispitivanju o tome šta „održivost“ ili održivi razvoj može ili mogu postati. Održivost ili održivi razvoj, moraju postati sastavni elementi globalnog dijaloga o budućnosti kakvu želimo, odnosno taj dijalog se mora sprovesti na terenu rasprave o razumevanj dijalogu vrednosti...(koliko šta košta a koliko šta vredi).

Ekološka svest predstavlja deo šire filozofije društvenog pokreta usmerenog na očuvanje i unapređenje prirodnog okruženja, kako u interesu pojedinca, tako i u interesu civilizacije i njenog opstanka u celini.

Različiti pojedinci, zajednice, grupe za vršenje pritisaka, institucije i vlade verovatno će sagledavati održivi razvoj iz različitih perspektiva. Neka shvatanja bit će im zajednička, dok će druga osporavati. Neki ljudi će smatrati održivost ciljem a održivi razvoj procesom, uz osnovnu pretpostavku da je svaki ekvilibrijum uvek dinamičan i promenljiv a ne statičan i siguran. Da bi razumeli sam proces i okrenuli se ka budućnosti nameće nam se pitanje „imamo li ozbiljne namere da projektujemo održivu budućnost“? Za tako nešto će nam trebati jasno definisani pojmovi i ključna načela sa posebnim osvrtom na racionalnost, uzdržanost, ekonomsko-društvenu, duhovnu ravnotežu i stav koji tretira Zemlju kao usamljeno ostrvo sa kojeg ništa ne odlazi pa ni zagađenja koja stvaramo. Život na zemlji i sva ljudska društva zavise od održavanja većeg broja krhkih ravnoteža sa serijom složenih procesa između njih uz osećanje za druga ne-ljudska bića i spoznaja potrebe za interakcijom. Živi resursi imaju dva najvažnija svojstva za razliku od neživih resursa: obnovljivi su ako se očuvaju i uništivi ako se ne očuvaju.

Jasno je da jedan deo izazova sa kojim se suočavamo u rešavanju ekološke krize potiče od načina na koji o tome razmišljamo. Narastajuću ekološku svest potrebno je posmatrati u svetlu novog kulturnog obrasca ili novog pogleda na svet odnosno nove paradigme. Paradigma je u poslednje vreme veoma popularan i korišćen termin. Etimološki je vrlo jednostavan i može da omogući široku upotrebu reči. Izvedena je iz Grčkog i znači uzorak ili primer, međutim sadašnja upotreba reči je najbliža po smislu „konceptalni okvir“ ili „način razmišljanja. Takođe i termin „ekološki“ znatno je promenio konotacioni opseg. Postao je novi način razmišljanja koji sagledava sisteme, a ne izolovane entitete i to ne samo u kontekstu biologije, nego i ljudskih interakcija sa društvenim, biološkim i fizičkim okruženjem. Paradigmistički smisao reči „ekološki“ može da predstavlja značenje koje sadrži svest o širem kontekst i širem okruženju kojem se razvijaju ljudski životni procesi. Sadašnje stanje krize možemo opisati kao sveopštu krizu životne sredine, pretnju biološkom okruženju i pretnju uništenja života na Zemlji. To je takođe i kriza vrednosti i pogleda na svet gde čovečanstvo uporno ne uspeva da se suprotstavi ovoj neviđenoj životnoj pretnji.

1.2. Zaštita životne sredine i proširenje EU sa osvrtom na zemlje Zapadnog balkana

Tema koja se posebno razrađuje u dokumentima o zaštiti životne sredine Evropske Unije jeste i proširenje EU, odnosno primanje novih zemalja u članstvo Evropske Unije. U postupku priključivanja EU, države kandidati moraće da usklade svoja zakonodavstva sa evropskim, ali i da usvoje važeće principe i odgovarajući pogled na svet. Aktuelnim akcionim planom zaštite životne sredine predviđeno je da će države kandidati morati da uspostave održivi ekonomski razvoj, planiraju urbani razvoj, usklade javni prevoz i rade na podizanju ekološke svesti na način da ekonomski razvoj i ekologija nisu međusobno isključivi.

1.3. Vodeća strategija EU za borbu protiv klimatskih promena

Evropski zeleni dogovor predstavlja strategiju održivog razvoja EU za 21. vek. Centralni problem kojim se bavi ova strategija su životna sredina i klimatske promene - kako razvijati privredu EU bez ubrzavanja klimatskih promena. Evropska komisija ovu strategiju definiše kao "novu strategiju rasta sa ciljem da se EU transformiše u pravedno i bogato društvo, sa modernom i konkurentnom ekonomijom koja efikasno koristi resurse, uz neto emisije gasova sa efektom staklene bašte ravnim nuli do 2050. godine, i ekonomski rast koji je odvojen od eksploatacije resursa." Komisija obećava i da će održivost biti uzimana u obzir prilikom donošenja svih budućih javnih politika, uz "zeleni zakletvu - ne činiti zlo".

Glavni ciljevi koje Evropski zeleni dogovor definiše tiču se emisije gasova sa efektom staklene bašte (GHG). Evropska klimatska ambicija za 2030. godinu, koja je do sada predviđala smanjenje GHG emisija za 40%, pooštrena je, tako da će EU ciljati da do 2030. godine smanji emisije GHG za 50-55%. EU će postati klimatski neutralna do 2050. godine, što ujedno predstavlja i sveukupni cilj Evropskog zelenog dogovora.

To znači da će od sada sve javne politike u EU morati da se posmatraju kroz prizmu održivosti. Koliko je prirodnih resursa neophodno iskoristiti? Da li se ti resursi mogu koristiti efikasnije? Koliko zagađenja proizvode planirane aktivnosti? Da li se količina zagađenja može smanjiti? Kako aktivnosti utiču na zajednice i pojedince? Da li nove zelene tehnologije koje promoviramo zapostavljaju bilo koga? Šta će biti sa građanima i građankama EU koji rade u već postojećoj energetske industriji? Ovo su samo neka od pitanja na koje Evropski zeleni dogovor treba da odgovori.

Zemlje Zapadnog balkana nisu članice EU, ali ovaj okvir se tiče i njih. Diplomatski mehanizmi EU biće korišćeni kako bi se promovisao Evropski zeleni dogovor u ovim zemljama. U oktobru 2020. godine, prilikom samita Berlinskog procesa u Sofiji, vlade šest zemalja Zapadnog Balkana su se obavezale da će sprovesti "[Zelenu agendu za Zapadni Balkan](#)" kao konkretan plan za proširenje Zelenog dogovora na Jugoistočnu Evropu.

1.4.Deklaracija iz Sofije o Zelenoj zgendi za zapadni Balkan

Lideri zemalja zapadnog Balkana su se okupili u Sofiji 10. Novembra 2020 godine na samitu ZB u okviru inicijative Berlinskog procesa . Tom prilikom su se dogovorili da u potpunosti prihvataju Zelenu agendu za zapadni Balkan I izrazili svoju posvećenost sprovođenju delovanja u oblasti pet stubova koji čine Zelenu agendu.

1.4.1.Dekarbonizacija: akcija za klimu, čistu energiju I održivi transport

1.4.2.Cirkularna ekonomija

1.4.3.Smanjenje zagađenja

1.4.4.Održiva poljoprivredna I prehrambena proizvodnja

1.4.5.Biodiverzitet: zaštita I obnova prirode I ekosistema

2. OSVRT NA ISTRAŽIVANJE – „Ekološki problemi stanovnika Republike BiH, Republike Hrvatske i Republike Srbije u slivu reke Save“

stanovništva i privrede, osnova za rast i razvoj mnogih ekosistema i sastavni deo i preduslov održivog socijalno-ekonomskog razvoja sviz zamalja sliva i celog regiona.

Jedan od očiglednih ekoloških problema koji deli deo EU sa zemljama Zapadnog Balkana jesu zagađenja okoliša koji je vezan za sliv reke Save. Ova regija je pod uticajem mnogih ekoloških problems, od kojih su najznačajniji industrijsko zagađenje, odlivanje otpadnih feklanih voda bez prethodnog prečišćavanja iz reona gradova, pritisci od navodnjavanja, nesavesno ribarenje i neorganizovani turizam. Ovi procesi doveli su do ozboljnih problema sa kvalitetom vode i smanjenjem biodiverziteta u savskom basenu. Sva ova zagađenja završavaju u Crnom Moru i tako postaju deo globalnog problema. Zbog toga Evropska Unija nastoji da zemlje ovog regiona sarađuju po pitanju zaštite životne sredine, posebno u ovoj regiji. Kao rezultat zalaganjee EU u naporima očuvanja ekosistema jeste i donošenje jedinstvenog međunarodnog sporazuma „Plan za upravljanje rekom Savom“.

Veliki deo ekoloških problema savskog basna proističe iz navika i načina života 8,1 miliona ljudi koji nastanjuju ovaj region. Zbog toga su njihova kulturološka, socijalna i društvena shvatanja koja formiraju nivo ekološke svesti jedan od ključnih faktora u rešavanju ekoloških problema u ovom regionu. Ekološko stanje u slivu reke Saave je bilo i polazna osnova da se sprovede istraživanje o ekološkoj svesti stanovnika gradova i manjih naseljenih mesta u jednom užem delu sliva reke save koji obuhvata BiH, Hrvatsku (deo Slavonije) i Srbiju srem i region

Beograda. Pribavljanje ovakvih podataka je neophodno za uvid u postojeće stanje, iznalaženje rešenja za konkretne probleme i stvaranje jedne šire slike o koncepciji budućeg održivog društva kao važnog elementa u procesu održivog razvoja.

U skladu sa postavljenim ciljevima postignuto je sledeće:

1. Na osnovu identifikacije ekoloških problema, utvrđeno je koje od tih problema građani/ke prepoznaju u svojim sredinama (utvrđen je saznavni nivo ekološke svesti građana)
2. Na osnovu posebne grupe pitanja iz upitnika, istraženo je u kojoj meri su ispitanici (i na koji način) spremni da se uključe u rešavanje konkretnih ekoloških problema lokalne sredine. Ove informacije mogu biti ključne prilikom donošenja odluka na lokalnom nivou i eventualnog uključivanja građana u rešavanje nekih ekoloških problema. (utvrđen je delatni nivo ekološke svesti građana)
3. Analizirane su vrednosti ispitanika (utvrđen je vrednosni nivo ekološke svesti)

Budući da je ovo istraživanje sprovedeno u formi induktivno akcionog istraživanja čija je odlika interaktivni process dijagnostikovanja problema, intervencije i reflektivnog učenja od strane istraživača i učesnika. Anketari su u razgovoru sa ispitanicima uticali na njih da razmisle o ekološkim problemima svoje sredine i ujedno im davali neke osnovne informacije o tome. Ovakvim postupkom, osim što su dobijeni podaci o ekološkoj svesti (njene tri dimenzije), vršena je i neka vrsta edukacije i informisanja ispitanika.

U planiranju uzoraka ankete primenjen je jednoetapni uzorak slučajnog izbora ispitanika. Istraživački uzorak je disproporcionalno konstruisan a ispitanici su anketirani u Šamcu, Slavonskom Šamcu, Grebnicama, Brčkom, Sremskoj Mitrovici i Beogradu. Uzorkom je obuhvaćeno 97 ispitanika.

2.1.Saznavna dimenzija ekološke svesti ispitanika

Rezultati istraživanja pokazuju da ispitanici u glavnom prepoznaju osnovne globalne ekološke probleme. Saznanja o lokalnim i regionalnim ekološkim problemima su, međutim, u velikoj meri povezana sa mestom stanovanja ispitanika. Oni, tako, prepoznaju u glavnom one ekološke probleme koji su prisutni u njihovom neposrednom okruženju, dok ekološko stanje u ostalim gradovima u regionu poznaju u manjoj meri. Uzorkom su namerno obuhvaćeni ispitanici iz gradova i manjih naseljenih mesta na reci Savi, jer bi oni, trebali da budu svesni zajedničkih

problema gradova i sela koji proističu iz činjenice da su povezani ovom rekom. Ispitanici, ipak, ne poseduju ovakvu, regionalizovanu predstavu o ekološkim problemima. Ekološka znanja ispitanika su, dakle, u velikoj meri lokalizovana i ograničena na pojave iz njihovog svakodnevnog okruženja. Ona proističu iz konkretnog ekološkog stanja gradova i sela u kojima žive. Ispitanici nemaju razvijenu okolinsku svest o ekološkim problemima, na primer: nikada se još ni jedan stanovnik Šamca nije bunio što je Sava u Brčkom zagađena.

Izvor informisanosti ispitanika o ekološkim problemima su u najvećoj meri mediji. Mediji su, ujedno, izvor od koga ispitanici očekuju nove informacije i saznanja iz ove oblasti. Delovanje lokalnih aktivista, javne rasprave, tribine i ostale kampanje «licem u lice» i dalje nisu agens formiranja ekoloških saznanja. Ispitanici su, u glavnom, pasivni primaoci ekoloških informacija (kreiranih u medijima) i očekuju da to tako i ostane.

Informisanost o ekološkim problemima, povezana je, osim sa mestom stanovanja, i sa zanimanjem ispitanika (bez obzira na nivo obrazovanja).

2.2. Vrednosna dimenzija ekološke svesti ispitanika

Rezultati istraživanja su pokazali da ispitanici uglavnom imaju izražene ekološke vrednosti.

2.3. Delatna dimenzija ekološke svesti ispitanika

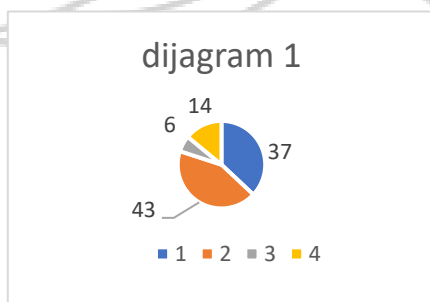
Ispitanici imaju nešto niži nivo ekološke svesti po pitanju spremnosti da se uključe u rešavanje konkretnih ekoloških problema.

Ispitanicima je u okviru ovog istraživanja postavljen set pitanja koji se odnosio na ekološke probleme vezane za region u slivi reke Save.

2.4. Procena stanja

Grafik 1: Procena stanja životne sredine u narednih 10 godina

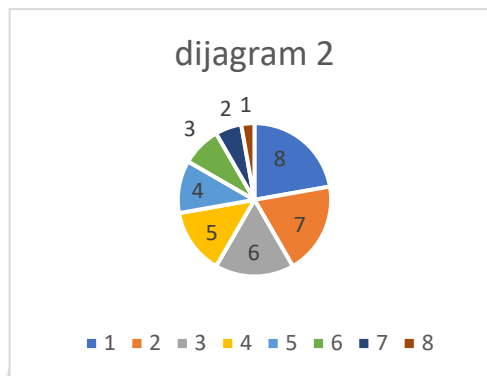
Od ispitanika je zatraženo da procene kakav će nivo zagađenja životne sredine u kojoj žive biti u narednih 10 godina.

Najviše ispitanika je izrazilo skepsu u pogledu stanja životne sredine u narednih 10 godina, pa je da će stanje biti gore odgovorilo 43% ispitanika. Za ne promenjeno stanje odgovorilo je 37% ispitanika, optimizam je izrazilo 24% ispitanika a odgovor „ne znam“ dalo je 6% ispitanika.

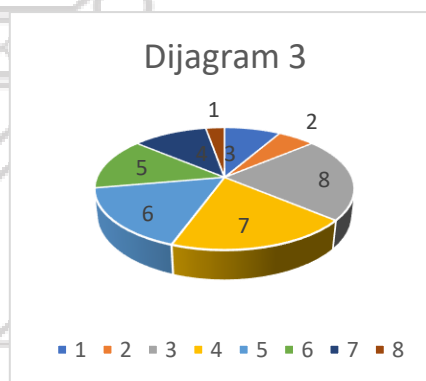
2.5. Rangiranje najznačajnijih ekoloških problema:

1. Zagađenje vazduha
2. Zagađenje vode
3. Zagađenje zemljišta
4. Uništavanje biljnog i životinjskog sveta
5. Zagađenje osnovnih životnih namirnica
6. Zagađenje priobalja
7. Zagađenje osnovnih životnih namirnica
8. Nešto drugo

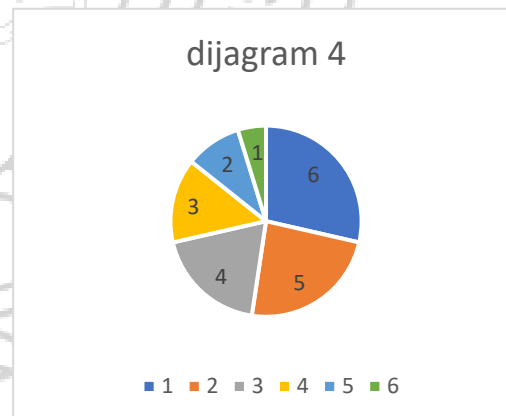
2.6. Rangiranje najznačajnijih uzroka zagađenja:

1. Zastarele tehnologije
2. Neadekvatno održavanje opreme u procesnoj industriji i komunalnim službama koje vrše reciklažu vode i komunalnog otpada uopšte
3. Niska ekološka svest
4. Nepostojanje propisa
5. Nepridržavanje postojećih propisa
6. Kaznena politika
7. Nefunkcionisanje komunalnih službi
8. Nešto drugo

2.7. Rangiranje posledica zagađenja životne sredine:

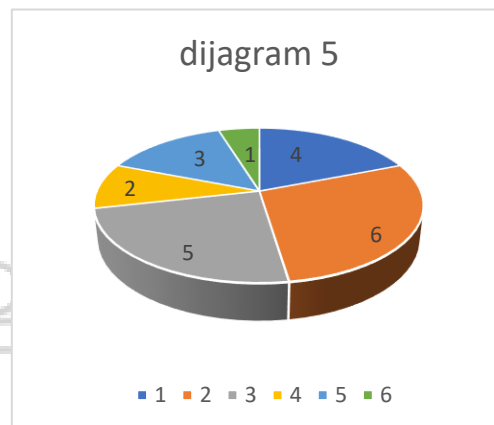
1. Zagađen vazduh
2. Zagađene reke
3. Zagađeno zemljište
4. Bolest ljudi
5. Uništena priroda
6. Razbacan plastični i ostali komunalni otpad u okolini priobalja

2.8. Procena značajnosti uticaja životne sredine na građane :

Ispitanici su imali mogućnost da iskažu kako zagađenje životne sredine utiče na njihov život i život njihovih porodica.

1. Zdravlje porodice
2. Zdravlje budućih generacija
3. Ekonomski uticaj
4. Udobnost
5. Prirodno okruženje
6. Nešto drugo

ZAKLJUČAK:

Zemlje zapadnog Balkana čiji je jedan od postavljenih ciljeva ulazak u Evropsku Uniju, moraće da izvrše niz institucionalnih promena i niz promena u društveno-ekonomskom i socijalnom smislu koji će u nekim oblastima dovesti i do promene načina života njegovih stanovnika. Jedna od ovakvih oblasti je, i zaštita životne sredine. Osim usvajanja ekoloških principa na institucionalnom nivou, neophodno je i jačanje ekološke svesti građana, i to, ne samo u cilju pristupanja EU, već i u cilju usvajanja takvih vrednosti koje će omogućiti održiv opstanak našeg društva u celini. U tom cilju, potrebno je informisati građane o ekološkim problemima, promovisati ekološke vrednosti, ali, po najvažnije, podsticati njihov lokalni aktivizam i participaciju, kako u ekološkim, tako i u svim drugim oblastima društvenog života. Razvoj je kulturalni i ekonomski process koji navodi mnoge da bi uzor održivosti mogao da se potraži u autohtonim kulturama i vrednostima aroda zapadnog Balkana.

Literatura:

- <https://rs-lat.sputniknews.com/zivot/201803251115029188-kraj-covecanstva-knjiga/> (pristupjeno 18.10.2023 godine)
- https://sr.wikipedia.org/wiki/Zemaljski_samit
- (WCED 1987:65)
- John Blewitt (2017), *Znanje*, Zagreb, Razumijevanje održivog razvoja, str. 251- 305.
- Bil Mekgiben (2007), *Budućnost*, Novi Sad, Klimatske promene
- Rajšić, Lj (2002), Čovek, priroda, ekonomija, *Ekonomika*, br 1-3, str. 56-63.
- Rifkin, J (2006.) *Evropski san*, Kako europska vizija budućnosti polako zasjenjuje američki san, Zagreb, Školska knjiga
- <https://cin.ba/zelena-agenda/> (PRISTUPLJENO (17.10.2023 godine.)
- Aleksandar Knežević (2017) *REIC Sarajevo*, Ekoenergijska paradigma str. 3-9